

Anja Dular

Antični avtorji na knjižnih policah kranjskih plemičev

V Britanski knjižnici hranijo rokopis Johna Swintona iz leta 1734, kjer je zapisal, da je gostilničar v Ljubljani govoril zadovoljivo latinsko, a tekoče italijansko. Ob opisu Gorice pa nadalje, da tam govorijo italijansko, nemško, slovensko in čudno latinščino, ki se nagiba k francoščini.¹ Te sicer skromne notice kažejo, koliko jezikov so uporabljali za medsebojno komuniciranje na našem ozemlju v preteklih stoletjih, a obenem je zanimivo, da je latinščina še v 18. stoletju veljala za pogovorni jezik. Torej je logično, da je bila del izobraževalnega sistema.

V Ljubljani so tiskali učbenike za potrebe šol za latinščino in grščino. Jacob Gretser, nemški jezuit iz 16. stoletja, je sestavil priročnik za učenje grščine – *Rudimenta linguae Graecae*, ena izmed izdaj je izšla pri Janezu Juriju Mayrju leta 1722. Leta 1773 je prav tako za pouk v jezuitski gimnaziji, čeprav je bil to že čas tik pred ukinitvijo reda, izšel didaktični priročnik za retoriko, katerega osnova so Ciceronovi govori – *Ciceronis Rede für den Titus Annius Milo*. Avtor dela je Janez Jakob Knauer, ljubljanski profesor poetike in retorike oziroma, kakor so ga podnaslovili na naslovnici, *Der Gesellschaft Jesu Priester und öffentlichen Lehrer der Redekunst an die Akademie zu Laybach*. Nadalje je zanimiva tudi opomba o založniku, saj je bil to deželni knjigovez Alojz Raab, ki je tudi sicer izdal nekaj knjig namenjenih predvsem intelektualcem.² Obenem pa je to že čas, ko so začeli za ljubljansko šolo uporabljati tudi izraz akademija (Akademie zu Laybach).³ Knjigi sta danes, kot večina učbenikov, precej redki.

1 Shaw, »John Swinton«, 88–90; Shaw, *Foreign Travellers*, 19.

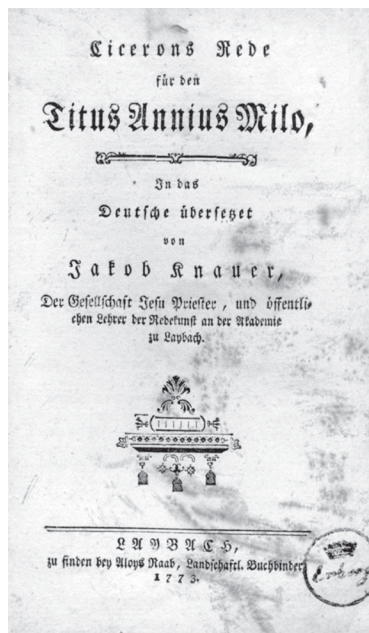
2 Dular, *Živeti od knjig*, 149.

3 Ciperle, *Podoba velikega učilišča ljubljanskega*, 94.

V 18. stoletju v Ljubljani tiskana učbenika za grščino in latinščino:

Slika 1: Jacob Gretser, *Rudimenta linguae Graecae*, Laibaci 1722 (Knjižnica Narodnega muzeja Slovenije).

Slika 2: Jakob Knauer, *Cicero's Rede für den Titus Annnius Milo*, Laibach 1773 (Knjižnica Narodnega muzeja Slovenije).

ZGODOVINSKI VIRI

Raziskava je bila narejena na podlagi podatkov o nekaterih knjižnicah iz obdobja od 16. do 19. stoletja. Kot vire smo lahko uporabili zapuščinske inventarje, rokopisne kataloge, avkcijske tiskane kataloge, sodobne tiskane kataloge in ne nazadnje tudi »ostanke« knjižnic, ki so danes shranjeni v nekaterih javnih in cerkvenih knjižnicah – kot *corpus separatum* ali pa vključene v fonde ne oziraje se na predhodno mesto v plemiških knjižnicah. Popolno informacijo o nekdanjem stanju knjižnice nam dajejo le sodobni tiskani katalogi. Teh pa je malo, za našo raziskavo smo lahko uporabili le *Bibliotheca Valvasoriana*.⁴ Sicer pa so viri precej skromni, pri popisih knjig so pogosto skrajšani naslovi, krajev in letnic izida navadno ne navajajo, imamo celo nekaj formulacij kot »manjše« ali celo »slabše« knjige, del, ki so bila sestavljena iz več enot, niso popisovali in podobno.⁵

4 *Bibliotheca Valvasoriana: katalog knjižnice Janeza Vajkarda Valvasorja*.

5 Dular, »Knjižnica knezoškofa Karla Janeza Herbersteina«, 262.

BRALCI KNJIG

Pri obravnavi zgodovine bibliotek pogosto uporabljamo imena nekdanjih lastnikov. Bralci pa niso bili le oni, ampak širša družina, oziroma družba, za to imamo nekaj dokazov. Iz 16. stoletja lahko omenimo primer biblioteke na Fužinskem gradu pri Ljubljani – knjige je brala širša družina pa tudi Nicodemus Frischlin, ki je potreboval gradivo za sestavo učbenikov v času, ko je deloval v Ljubljani. Verjetno pa Jurij Khisel ni izposojal literature le njemu.⁶ Nadalje vemo, da so plemkinje v tem obdobju na glas brale širši družini in poslom, saj jih Trubar hvali v Posvetilu knjige *Svetiga Pavla Lystuvi* (Tübingen, 1567). Torej je že v 16. stoletju plemiške knjižnice uporabljalo vsaj več družinskih članov, pa tudi širša okolica.

Za 17. stoletje lahko vzamemo v pretres Valvasorjevo knjižnico. Da je bila namenjena širši družini, ne le znanstvenemu delu lastnika, lahko pokažemo z nekaj primeri. V sklopu publikacij z letnico 1689 so dela, ki jih je kupil za svoje mlajše otroke (*Fabulae Aesopicae notiores et in scholis usitatiores*, Stockholm in Hamburg, 1689). Tudi v turjaški knjižnici je bilo nekaj podobnih knjig, na primer učbenik *Methodus nova et acurata docendi* Louisa Couvaya (okoli 1650) ali kuharski knjigi Marxa Rumpolta *Ein new Kochbuch, Das ist ein gründliche Beschreibung auf Teutsche, Vngerische, Hispanische Italianische vnd Frantzösische weiss, Kochen vnd zubereiten soll* (Frankfurt, 1587) in Bartolommea Scappija *Dell'arte del cucinare con il mastro di casa e trinciante* (Benetke, 1643).⁷ V Grünovi biblioteki je bila »ženska literatura« – modni časopisi, knjige o slikarstvu (Georg Christoph Günther, *Praktische Anweisung zur Pastellmahlerey*, 1792), kar je bilo evidentno namenjeno ženi, ki se je ukvarjala z likovno umetnostjo.⁸ Torej lahko zaključimo, da so nekdanje bogate knjižnice imenitnikov služile skozi vsa stoletja vsaj celi družini, če že ne širši okolici – na primer Zoisova knjižnica, ki je bila namenjena celotnemu znanstvenemu krožku. Glede na dejstvo, da so se danes nekatere knjige iz zbirk ohranile na drugih mestih, lahko seveda sklepamo o posojanju tudi že v času, ko so bile še v lasti posameznih družin.

PREDSTAVITEV POSAMEZNIH KNJIŽNIC

16. stoletje

Seznami knjig štirih protestantskih pridigarjev – Jerneja Simplicija, Jurija Dalmatina, Jurija Klementa in Felicijana Trubarja so ohranjeni v Arhivu

6 Kidrič, »Frischlin Nikodem«, 191.

7 *Catalogue of Valuable Printed Books and Atlases: The Property of senhor German Mailhos and senhora Johana Auersperg de Mailhos from Uruguay.*

8 Dular, »Knjige Anastasiusa Grüna«, 19.

Republike Slovenije. V popisih so knjige razdeljene po formatih – folio, quarto, octavo, duodecimo, žal pa ne vsebujejo podatkov o krajih natisa in letnicah izida posameznih knjig.

Najobsežnejša je bila biblioteka Felicijana Trubarja. Ob prevzemu gradiva so jo ocenili na 170 goldinarjev in 52 krajcarjev. V njej je bila zaloga 141 novih slovenskih knjig – med njimi 31 Hišnih postil in 82 pesmaric. Na policah pa je imel 268 različnih publikacij. Seveda je hranil največ knjig z religiozno vsebino, precej jih je s področja medicine. Poleg slovarjev za klasične jezike so na seznamu dela Tertulijana, Vergilija, Cicerona, Ovidijeve *Epistolae Heroidum* ter v nemščino prevedene knjige Flavija Jožefa, Plutarha in Seneke.⁹

Obsežno knjižnico je imel Jurij Dalmatin. Leta 1596 so ocenili njeno vrednost na 211 goldinarjev in 13 krajcarjev. V njej je bilo 225 naslovov knjig v 243 zvezkih. Pretežen del publikacij je bil namenjen proučevanju verskih vprašanj, Luthrovim tezam, Bibliji. Imel pa je več slovarjev in slovníc za klasične jezike ter učbenike za le te (npr. *Synonima Rulandi Graeca; Florilegium Diversorum Epigrammatum Graece*). Dela antičnih avtorjev je bral v latinščini oziroma grščini. Po skrajšanih naslovih moremo presoditi, da so bile to komentirane izdaje del Livija (*cum Annotationibus Velcurionis*), Ksenofonta, Kvintilijana, Horacija, Demostena, Hezioda, Cicerona in Valerija Maksima. Imel je kar tri različne izdaje Homerjeve Iliade – med njimi je navedena *Homeri Ilias Iustinopolitane interprete*, kar bi lahko bila beneška izdaja iz leta 1537. Prav tako sta na seznamu dva komentarja k Aristotelovim tezam (*Aristotelis Organum Graecum*).¹⁰

Pridigar Jurij Klement je imel na knjižnih policah 141 knjig. Poleg del z versko vsebino je bilo nekaj del s področja zgodovinopisja, prava in pa več izdaj antičnih avtorjev. V nemškem prevodu je bral dela Plinija Starejšega, Katona Mlajšega, knjigi Julija Cezarja in Cicerona je imel v latinščini, medtem ko je Vergilija lahko prebiral v originalu ali v nemščini, Aristotela pa v francoščini.¹¹

Ob popisu so knjižnico Jerneja Simplicija leta 1595 ocenili na 121 goldinarjev in 19 krajcarjev, v njej je bilo 113 publikacij. Dela antičnih avtorjev so bila vsa natisnjena v manjšem formatu. Na Simplicijevih policah sta bili po dve knjigi Vergilija in Cicerona (*Epistolae Ciceronis cum annotationibus Cammerrarij; Orationum Ciceronis pars 3*), pa Horacij, Seneka (*Philosophia Naturalis*) in Ezopove basni (*Fabulae Aesopi Graecolatinae*).¹²

Po pregledu fondov teh štirih knjižnic lahko zapišemo, da so imeli različna dela antičnih avtorjev, prav vsi pa so brali Cicerona. Maja Žvanut je na podlagi fondov bibliotek ugotavljala, da so imeli solidno humanistično izobrazbo.¹³

9 SI AS, Deželni stanovi za Kranjsko – I. registratura, šk. 92, fasc. 2, 403–415.

10 Prav tam, 384–391.

11 Prav tam, 376–383.

12 Prav tam, 398–402.

13 Žvanut, »Knjižnice na Kranjskem v 16. stoletju«, 278. Število knjig v fondih bibliotek, ki jih naveda, se nekoliko razlikuje, saj smo pri ponovnem pregledu dokumentov ugotovili drugačno stanje.

Žal pa knjig danes, razen redkih izjem – na primer slovar *Dictionarium graecolatinum* (Basel, 1565), ki je bil nekoč v Dalmatinovi knjižnici, ni mogoče identificirati. Konec 16. stoletja so deželni stanovi te zbirke knjig sicer odkupili, vendar so bile kasneje predane jezuitom in če ne prej, so zgorele skupaj z večino fonda jezuitskega kolegija leta 1774.¹⁴

Posebej velja izpostaviti knjižnico Viljema Praunspergerja (1497–1589), moža, ki je umrl v visoki starosti, bil pa je večkrat župan, cesarski svetnik, trgovec in lastnik gradu Ponoviče. Po številu knjižnica ni bila velika, v njej je bilo okoli 40 knjig, a med njimi tudi dela antičnih piscev. V nemščini je bral dela Livija, Seneke, Plutarha, v latinščini pa štiri knjige Ciceronovih del in zbrana dela Horacija. Homerjevo *Iliado* je spoznal prek latinske priredbe Lorenza Valla.¹⁵

Če se vprašamo, ali je bila sestava knjižnic v 16. stoletju, vsaj kar se tiče antične literature, na Slovenskem specifična, lahko ugotovimo, da ne. Kot primerjavo lahko upoštevamo knjižnico humanista Michaela Tiffernusa, sicer rojenega v naših krajih, a je živel na Württemberškem. Popisana je bila v zapuščinskem inventarju leta 1555. Zastopani so sledeči antični avtorji – Aristotel, Cicero, Homer, Platon, Herodot, Ksenofont, Cezar, Salustij, Vergilij, Horacij, Seneka, Ovidij, Strabon, Kvintilijan.¹⁶

17. stoletje

Na gradu Luknja nad izvirov rečice Prečna pri Novem mestu je imel razmeroma bogato biblioteko Franc Gall. V zapuščinskem inventarju iz leta 1614 je popisanih 89 knjig.¹⁷ Glede na to, da ga povezujejo s protestantskim gibanjem,¹⁸ ki v tem času še ni povsem zamrlo, je zanimivo, da je imel tudi katoliške verske knjige (npr. *Alt teutsch catholische Postil*), presenetljivo veliko pa je imel slovnice in slovarjev za razne jezike – klasično grščino in latinščino ter italijanščino. V latinščini je bral dela Cicerona, Aristotela, Vergilija, Terencijeve in Aristofanove komedije, Horacijeve pesnitve, Plutarhove življenjepise Rimljanov, Ezopove basni. Listal je lahko tudi po dveh v nemščino prevedenih knjigah rimskega zgodovinarja Livija.

Iz 17. stoletja najbolje poznamo knjižnico vsestranskega preučevalca Kranjske in sosednjih dežel, zgodovinarja Janeza Vajkarda Valvasorja. Na svojem gradu Bogenšperk je zbral obsežno zbirko knjig, ohranjeni so podatki za 2630 naslovov.¹⁹ Lahko jo osvetlimo po jezikovni strani. Razmerje med knjigami v nemščini in latinščini je 4:1, kar je razumljivo, saj je Valvasor zbiral

14 Rupel, *Primož Trubar*, 182.

15 SI AS, zap. inv. fasc. XXXIV, lit. P, št. 5; Žvanut, »Knjižnice na Kranjskem v 16. stoletju«, 280.

16 Wiesmann, »Humanist Michael Tiffernus«, 455.

17 Gall von Gallenstein Franz, 1614, SI AS, zap. inv. fasc. XVI, lit. G, št. 10. Majda Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, 272–274.

18 Kidrič, »Gall«, 199.

19 *Bibliotheca Valvasoriana: katalog knjižnice Janeza Vajkarda Valvasorja*.

publikacije s področij, kjer je v 17. stoletju latinščina že izgubljala primat. Kot zanimivost pa naj vendarle omenim, da je v sočasni knjigotrški ponudbi Janeza Krstnika Mayrja iz leta 1678, če upoštevamo le knjige s področja filozofije, filologije in zgodovinopisja, skoraj dvakrat več latinskih kot nemških knjig (2:1).²⁰

Imel je slovarje za starogrški in hebrejski jezik, a ta segment tu ni relevanten. Valvasor je hranil v svoji knjižnici dela, ki so bila natisnjena v 16. stoletju – torej v njegovem času niso bila več v »prosti« prodaji. Iz 16. stoletja so bila na policah na Bogenšperku nekatera antična besedila v originalnih jezikih, prevodih in s komentarji. Zanimivo je, da je Valvasor kupoval knjige antičnih avtorjev vse do dne, ko se je moral posloviti od knjižnice, najmlajše delo je bilo natisnjeno leta 1690, tedaj je dodal dvema latinskima izdajama Horacijevih pesnitev iz let 1604 in 1668 še nemški prevod (Leipzig, 1690).

Če najprej predstavim dela antičnih avtorjev, našteli smo dela tridesetih, zastopanih pa je 66 različnih knjig. Objav iz 16. stoletja je 19, iz 17. stoletja pa 47. Valvasor je imel na knjižnih policah antikvarne publikacije iz 16. stoletja in sicer tri dela Aristotela – dve v latinščini, eno v nemščini, dve Cezarjevi knjigi v nemščini, Evzebijovo razpravo o zgodovini krščanske cerkve v nemščini, Heziodove pesnitve pa so bile prevedene v latinščino, a dodana so besedila o grških bogovih in nekaj pesmi v grškem jeziku. Več avtorjev je zastopanih z izdajami tako iz 16. kot tudi 17. stoletja: Livij, Plinij Starejši, Ezop, Terencij, Vergilij in Vitruvij. Zanimive so Vegecijeve knjige o vojaški tehniki (Publius Flavius Vegetius Renatus, *De re militari*), starejši dve v latinščini in nemški prevod z začetka 17. stoletja. Le s knjigami iz 17. stoletja pa so zastopani sledeči antični avtorji: Apulej, Arhimed, grški filozof Artemidor, Kurcij Ruf (Quintus Curtius Rufus), Evklid, Publij Anij Flor (Publius Annius Florus), Tacit, Hegezip (Hegesippus), Hipokrat, Homer, Horacij, Izokrat, Kornelij Nepot, Ovidij, Prokopij, Salustij, Valerij Maksim. O cerkveni zgodovini sta pisala Hegezip in Flavij Jožef. S po petimi izdajami sta zastopana Vergilij in Ovidij. Medtem ko so vse knjige prvega v nemščini, pa je Valvasor kupil po dve izdaji Ovidija v latinščini in nemščini ter eno italijansko.

Zanimiva je tudi jezikovna struktura. 25 knjig je objavljenih v latinščini, 35 v nemščini, dve v latinščini in grščini, štiri pa v drugih jezikih; dve v francoščini, po ena pa v italijanščini in toskanščini.

Morda dodamo še ta podatek, da so prav vse knjige opremljene bodisi s komentarji, prevodi, slovarji, slovnico, ponekod so dodane tudi lekcije (učbeniki), življenjepisi avtorjev, ilustracije, torej načini objav, ki jih poznamo še danes. Posebno mesto med njimi imajo tiste, ki so bile namenjene učenju klasičnih jezikov, oziroma branju. Značilni primeri učbenikov, ki bi jih lahko uporabljal že lastnik knjižnice (Valvasor) kot gimnazijec je *Homeri Iliadis – in*

²⁰ *Catalogus librorum qui nundinis Labacensibus autumnalibus in officina libraria Joannis Baptistae Mayr, venales prostant: anno M. DC. LXXVII.*

usum scholarum Societatis Iesu (besedilo v latinščini in grščini iz leta 1627), mlajšim članom družine pa so bile namenjene izdaje Ezopa. Natis iz leta 1679 v nemščini je bil namenjen šolarjem, učenju slovnice pa knjiga iz leta 1689 *Fabulae Aesopicae ... cum expositione Germanica* – tiskano v Stockholmu oz. Hamburgu. Leta 1689, torej tik pred finančnim zlomom, je še nabavljal knjige (kupoval jih je vse do 1691!), med njimi je bila tudi nova izdaja Ezopovih Basni, teksta, ob katerem so se plemiški otroci učili brati.²¹ Knjiga je bila nedvomno namenjena pouku najmlajših Valvasorjevih otrok. V Ezopovi latinski izdaji iz leta 1558 je zapisano *iam denuo multo emendatius quam ante aeditae!* Delo je dopolnjeno z življenjepisom avtorja in drugimi pojasnili. Tudi to je bil učbenik, a kupljen bolj kot antikviteta.

Zanimivo je primerjati Valvasorjevo knjižnico s sočasno Turjaško zbirko knjig. Janez Ludvik Schönleben je popisal biblioteko Volfa Engelberta Auersperga dvakrat in sicer leta 1655 in 1668, slednji seznam je ohranjen v prepisu iz leta 1762 in navaja okoli 3300 del.²² Ko so leta 1982 pri londonski avkcijski hiši Sotheby razprodali publikacije iz obdobja od 15. do 17. stoletja, ki so jih vse dotlej hranili potomci Turjačanov,²³ je bilo na seznamu med 440 naslovi šestnajst knjig antičnih avtorjev, ob njih pa tudi nekaj učbenikov za klasične jezike. Aristotelovo delo v grščini je bilo natisnjeno še v času inkunabul, večinoma pa so to knjige iz 16. stoletja. Iz Urugvaja so poslali na razprodajo dela Apijana, Ovidija, Cicerona, Platona, Ptolemaja, Svetonija, Seneke, Tertulijana, Vitruvija pa tudi dve publikaciji s področja medicine – Galena in Hipokrata.

Katalog turjaške knjižnice – *Catalogus sive Repertorium amnium Librorum Bibliothecae Illustrissimi et excellentissimi Domini Wolfgangi Engelberti S. R. I Comititis ab Auersperg, et Gottschee, Domini in Schön- et Seissenberg* je razdeljen na osemnajst oddelkov.²⁴ Podrobno smo pregledali le tri. Deseti vsebinski sklop nosi ime *Poeta*. V ljubljanskem Auerspergovem knežjem dvorcu v drugi polovici 17. stoletja so bili med poezije uvrščeni trije zvezki Ovidijevih pesnitev, dve knjigi Vergilijevih ter ena Horacijevih zbranih del.

Seveda so dela antičnih avtorjev uvrščena tudi v ostalih sklopih, npr. *Classis Politica*, zgodovina – *Classis Prophanarum aut mundanarum Historiarum*, *Classis Philosophica*, a naj se na tem mestu omejim le še na dva oddelka. Vsebinsko enajstega – *Philologi* so označili kot *Hoc Classis continet gramaticos linguistas, Dictionaria, eos qui recte et pure Loqui atq; Scribere docent. Item eos qui de variis rebus promissae doctant et vias ad eruditionem Scolasticam prosterunt*. Tu najdemo na seznamu Homerjevi deli *Iliado* in *Odisejo*, natisnjeni v Amsterdamu leta 1656, pa tudi grško latinsko baselsko izdajo iz leta 1551. Turjačani so imeli

21 Bruncker, »Humanismus, Reformation und Barock«, 26–30.

22 Žargi, »Auerspergov knežji dvorec v Ljubljani«, 285–291.

23 *Catalogue of valuable printed books and atlases: The Property of senhor German Mailhos and senhora Johana Auersperg de Mailhos from Uruguay.*

24 Original hrani Haus-, Hof- und Staatsarchiv na Dunaju, kopija pa je v knjižnici Narodnega muzeja Slovenije.

tudi več različnih izdaj Ciceronovih del, Plutarhove *Epitome vitarum* (Pariz, 1564), dela Seneke, Aristotela, Apuleja, Aftonija iz Antiohije (*Aphthonius*), Cezarja, Veleja Paterkula, Horacija in Lukijana.

Prav tako vsebuje učbenike deveti oddelek: *Humanistae – Hanc in Classe Solum illi tractatus qui ad eruditionem Juventutis Compositi incorporati*. Med naslovi sem našla dela Aristotela, Demostena, Dionizija Halikarnaškega, Hezioda, Homerja, Lukijana, Vergilija, Ovidija in Plinija. Med knjigami, namenjenimi mladini, so tudi po tri izdaje Horacijevih in Senekinih in kar petnajst različnih izdaj Ciceronovih del. Čeprav nismo podrobno pregledali vsega popisa fonda turjaške knjižnice, pa lahko ugotovimo, da so brali dela antičnih avtorjev v latinščini in grščini; prevodi v nemščino ali druge moderne jezike so maloštevilni. Precej del je prirejenih in namenjenih mladini za učenje latinščine oziroma grščine. Turjačani so imeli torej na knjižnih policah večji izbor del antičnih avtorjev kot Valvasor, obenem pa je zanimivo, da niso brali prevedenih tekstov.

18. stoletje

Na dvorcu Smlednik se je ohranil rokopisni katalog knjižnice, ki so ga sestavili leta 1771. Vanj so vpisovali še knjige, ki so jih nabavili med letoma 1771 in 1790. Katalog je zanimiv, ker ima tri dele: abecedni, mestni in stvarni katalog, obdelanih je 428 knjig in v dodatku še 38, torej 466 del, žal pa v njem ni letnic in krajev izida knjig, kar bi omogočalo popolno identifikacijo publikacij. Če se najprej ustavimo pri jezikovni raznolikosti, moramo ugotoviti, da tu prevladuje latinščina, kar je glede na lastnika nekako razumljivo, saj je bil doma v pravnih znanostih, kjer je konec 18. stoletja še dominirala latinščina. Sicer pa imamo knjige tudi v nemščini, francoščini, italijanščini, angleščini, španščini in slovenščini.²⁵

Zelo pester je izbor antične literature. Zgodovinske dogodke so opisovali Arijan, Kurcij Ruf, Justinijan, Livij, Lukan, Julij Cezar, Tacit, Salustij, Valerij Maksim. Pozornost bralcev baročne dobe so pritegnili tudi delno literarno obravnavani opisi zgodovinskih osebnosti izpod peresa Svetonija in Kornelija Nepota. Antičnih avtorjev, ki so obravnavali zgodovinske teme, je bilo torej na Smledniku enajst. Vsa dela so bila v latinščini.

Ena izmed ved, ki ji tudi sodobniki lahko najdemo vzornike v času antike, je prav gotovo govornišvo, med njimi ima posebno mesto Cicero. Na Smledniku je bilo devet njegovih knjig. Imeli so še dela Kvintilijana, Plinija, Juventija in Aftonija. V tem sklopu smo torej našeli trinajst latinskih knjig, ki jih je ustvarilo pet avtorjev. Nadalje imamo petnajst leposlovnih del, in sicer satire, komedije, tragedije, basni, pesnitve, epigrame. Njihovi avtorji so Juvenal, Plaut, Fedrus, Seneka, Katul, Ovidij, Horacij, Vergilij, Marcial. Med

25 Dular, »Knjižnica gradu Smlednik po katalogu iz leta 1771«, 20.

knjigami devetih avtorjev je le ena natisnjena v francoščini. Med avtorji z več deli sta bila na Smledniku Cicero (9) in Ovidij (7). Zaključimo lahko, da je bilo na Smledniku s področja klasične antične literature zastopanih vsaj 24 različnih avtorjev z 38 knjigami.

Če si dovolimo hitro primerjavo. Na Smledniku so imeli več kot petkrat manj knjig, kot jih je bilo na Bogenšperku, toda del antičnih avtorjev je bilo procentualno mnogo več. Valvasor je imel na knjižnih policah dela tridesetih antičnih avtorjev v 66 knjigah, Smledniški pa štiriindvajset avtorjev v 38 knjigah. Torej 100 let mlajše obdobje ni prineslo bistvenih sprememb v odnosu do antične literature. Zanimivo je tudi, da Smledniški praktično niso imeli prevodov del antičnih avtorjev v nemščino, vsaj tako lahko sklepamo na podlagi kataloga. Le dve med njimi bi lahko uvrstili v kategorijo »učbeniki«; to je Aftonijevo delo o retoriki *Progymnasmata* in Fedrove *Fabulae*. Ne moremo pa prezreti, da je v knjižnici ostala verjetno iz šolskih dni tudi grška začetnica – Gretseri *Rudimenta Graecae*, ki so jo uporabljali v jezuitskih šolah.

V knjižnici ljubljanskega škofa Karla Janeza Herbersteina, poznamo jo po avkcijskem katalogu, ki je izšel ob njegovi smrti leta 1787, so bile različne izdaje, največkrat zbrana oz. izbrana dela s komentarji številnih antičnih avtorjev. Med njimi so tako leposlovna dela kot tudi objave filozofov in zgodovinarjev. Naj jih na tem mestu le naštejemo: Katul, Tibul, Cicero, Propercij, Kornelij Galus, Julij Cesar, Kornelij Nepot, Horacij, Ovidij, Plavt, Platon, Juvenal, Lukrecij, Livij, Plinij Starejši, Fedrus, Salustij, Seneka, Tacit, Svetonij, Terencij, Valerij Maksim, Heziod in Vergilij. Herberstein je imel največ knjig v latinščini, sledijo pa knjige v francoščini, nemščini in italijanščini.²⁶ Vsa dela antičnih avtorjev je bral v latinščini.

19. stoletje

Jožef Kalasanc Erberg je konec 18. stoletja pridobil posestvo Dol pri Ljubljani. Grad so krasila dela pomembnih evropskih slikarjev, imel je stare francoske rokopise in beneške inkunabule, a težišče njegovega zanimanja je bilo povezano s Kranjsko. V arhivu se je ohranil katalog dolske knjižnice iz leta 1800.²⁷ Tu so knjige razvrščene po stvarnih skupinah. Za našo tematiko so najzanimivejši razdelki *Sprachenkunde* (o jezikih), ki se seveda začne z latinščino, grščino, hebrejščino, sledijo pa nemščina, holandsščina, angleščina, francoščina, italijanščina, španščina, ilirščina. Tudi razdelek *Schöne Wissenschaften* (leposlovje) se začne z latinščino. V tem jeziku je vrsta antičnih avtorjev, enako kot pri razdelku *Geschichte*, ki se začne z deli antičnih avtorjev. O dolski knjižnici imamo nato še en ohranjen dokument – poročilo o stanju iz leta 1822, ki ga je sestavil Anton Rožič.²⁸

²⁶ Dular, »Knjižnica knezoškofa Karla Janeza Herbersteina«.

²⁷ Umek, *Erbergi in dolski arhiv*, 187.

²⁸ Op. cit.

Danes so knjige, ki so bile nekoč na Dolu, le deloma ohranjene v knjižnici Narodnega muzeja Slovenije. Po smrti lastnika leta 1843 pa vse do leta 1880, ko je Deželni odbor Kranjske namenil za odkup in prenos Erbergove knjižnice v Deželni muzej 10.000 goldinarjev, se je marsikaj porazgubilo. Najdragocenejši rokopisi in knjige so dobili mesto v privatnih in javnih bibliotekah širom po Evropi. Vsi izvodi so bili označeni z Erbergovim žigom, grbom, torej neke vrste ekslibrisom.

Za našo raziskavo bi si seveda želeli, da bi imeli pred seboj popolnejši in obenem tudi »aktualnejši« seznam knjižnice, da bi lahko ob delih antičnih avtorjev ugotavljali, ali imamo pred seboj knjige, ki jih lahko uvrstimo med učbenike za klasične jezike, komentirane izdaje, prevode v sodobne jezike. Pomanjkljivosti seznama se kažejo že pri primerih, kot je Florjančičevo temeljno delo o numizmatiki – *Bos in lingua* (1695 – v katalogu piše 1698!), ki je uvrščeno med leposlovje. Naj se na tem mestu izognemo naštevanju avtorjev, večino smo omenili že v vseh obravnavanih knjižnicah, in omenimo le, da je danes v knjižnici Narodnega muzeja Slovenije ljubljanska izdaja Boetijevega dela *De consolatione philosophiae* (1682) in prav tako v Ljubljani izdani učbenik *Ciceronis Rede für den Titus Annius Milo* (1773). Glede na fond Erbergove knjižnice pa za slednje delo težko rečemo, da je to ena izmed knjig, na podlagi katere so se predstavniki Erbergove družine učili govorništva, saj je lahko knjiga prišla v knjižnico tudi kot »ljubljski tisk«, ki ga je Jožef Kalasanc posebej zbiral.

Končajmo s knjižnico Antona Aleksandra Auersperga – Anastasiusa Grüna. Tudi tu je problematično izreči dokončne sodbe o vsebini knjižnice, saj smo ugotovili, da zbirka, ki je leta 1910 prišla z gradu Turn pri Leskovcu v tedanji Deželni, danes Narodni muzej Slovenije, ni neokrnjena. Del knjig je bil vključen v Lenarčičevo knjižnico na Verdu pri Vrhniki. Nekaj o delih antičnih avtorjev pa lahko seveda zapišemo tudi na podlagi fonda, ki je danes v muzejski knjižnici.

Med nekaj manj kot 2500 zvezki je kar 205 knjig povezanih z antiko. To so bodisi izdaje antičnih avtorjev bodisi razprave o tem zgodovinskem obdobju. Kupoval je literarna prozna in dramska dela (Evripid, Aristofan, Lukijan), pesniške zbirke (Horacij, Ovidij, Katul, Tibul), spise antičnih zgodovinarjev (Polibij, Tukidid, Ksenofont, Herodot), geografov (Strabon, Pavzanas) in govornikov (Demosten). Zanimivo je, da je bilo v knjižnici tudi po več izdaj istega avtorja (Strabon, Homer). Knjige so v latinščini ali grščini ter v prevodih v nemščino in francoščino.²⁹

Oglejmo si izdaje Homerjevih del, predvsem *Iliade*. Najstarejši izdaji *Iliade* sta s konca 18. stoletja. V Halleju je bil leta 1778 izdan učbenik *Ilias ex recensione Samuelis Clarkii, in usum scholarum et academiaram edidit, notas adspersit, clavem adiect. Aug. Herm. Niemeyer* (Halle, 1778). Le tri leta kasneje

29 Dular, »Knjige Anastasiusa Grüna«.

(1781) je izšla v Flensburgu že druga izdaja nemškega prevoda *Iliade* izpoda peresa Leopolda Stolberga. Na Leskovcu so imeli vsaj še štiri izdaje *Iliade* iz 19. stoletja, in sicer drugo (1802) in peto (1823) izdajo prevoda Johana Heinricha Vossa. Poleg omenjenih je bil v 19. stoletju natisnjen tudi učbenik *Ilias, nova editio accurata in usum praelectionum academicarum et scholarum* (Leipzig, 1819), in prav tako v Leipzigu je leta 1825 izšla kompletna izdaja *Iliade* v grščini z 10 stranmi uvoda v latinščini – *Ilias secundum recensionem Wolfii cum praefacione Goldfredi Hermanii, editio stereotypa*. Torej od šestih različnih izdaj so trije prevodi v nemščino, en kompleten natis grškega besedila s kratkim uvodom v latinščini in dve različni izdaji učbenikov. Anastasius Grün je hranil že v primeru Homerjeve *Iliade* ves spekter različic izdaj, ki jih tudi sicer zasledimo pri knjigah antičnih avtorjev v plemiških knjižnicah novega veka.

SKLEPNE MISLI

V vseh knjižnicah so imela dela antičnih avtorjev pomembno mesto, zastopani so avtorji, ki so se ukvarjali z različnimi žanri (leposlovje, zgodovinopisje, govorništvu).

Jezik ni merodajen za antično literaturo. Knjige so v originalu (v grščini in latinščini) ali v prevodih. Tu prevladuje nemščina, nekaj je francoščine in italijanščine, kot izjemo lahko omenimo toskanščino. Na podlagi gradiva smo lahko ovrgli tezo, da naj bi bile objave v latinščini vezane na starejša obdobja, medtem ko bi v 18. in 19. stoletju prevladovali prevodi v moderne jezike, kot sta nemščina, francoščina. Odločitev za nakup prevedenih knjig antičnih avtorjev, teh je bilo vse od 16. stoletja naprej na tržišču precej, je bila prepuščena lastnikom bibliotek. Med predstavljenimi zbirkami knjig je bilo največ prevodov na policah Valvasorjevega Bogenšperka.

Vse izdaje, ki smo jih našli po bibliotekah, vsebujejo vsaj podatke o avtorjih, praviloma so opremljene še s komentarji, slovarji in slovničnimi dodatki. V 19. stoletju se ti dodatki nekoliko zreducirajo, vendar so v izdajah integralnih tekstov še vedno kratki uvodi na nekaj straneh. Ta trend je opaziti tudi v spremenjenem odnosu do klasičnih jezikov v šolskem sistemu.³⁰

Vse obravnavane knjižnice so imele tudi antična dela, ki so bila v določenem obdobju učbeniki klasičnih jezikov. Torej lahko zaključimo, da so lastniki obdržali v svojih knjižnicah tudi antična dela, iz katerih so se nekoč učili brati prve latinske in grške misli. Pogosto so to poenostavljena ali lažja latinska in grška besedila. Pozneje so jih skupaj z ostalim gradivom svojih bibliotek predali v hrambo nekaterim eminentnim kranjskim bibliotekam. Tako sta v Semeniško knjižnico prišla učbenika *Emmanuelis Alvari ... De institutione grammatica, libri tres: nunc primùm à quamplurimis, quae in typum*

³⁰ Ciperle, *Klasični jeziki*, 19.

irrepserant mendis, plenè, quoad fieri potuit, perpurcati (Videm, 1687) in *Thesaurus Ciceronianus linguae Latinae: accessit in gratiam juniorum, Germanica praecipuorum vocabulorum et phrasium interpretatio diligens et copiosa una cum Germanico indice locupletissimo / in usum et gratiam studiosae iuventutis iam olim collectus per Antonium Schorum* (Strasbourg, 1597), ki ju je nekoč uporabljal stolni kanonik Jurij Andrej Gladič. Operoz Janez Krstnik Prešeren je imel petjezični slovar Jana Komenskega (Frankfurt, 1662). Frančišek Jožef Thallmainer, nekdanji bibliotekar škofijske, danes semeniške knjižnice, je hranil učbenika za učenje obeh klasičnih jezikov – *Linguae graecae fundamenta* (Bamberg, 1755) in Porrettijevo delo *Gramatica della lingua latina* (Padova, 1755), čeprav ju glede na letnici izida ni uporabljal v času šolanja. Janez Jurij Dolničar je imel v svoji knjižnici učbenika za grščino izpod peresa Jacoba Gretserja (*Jacobi Gretseri Societatis Jesu Institutionum linguae graecae liber primus*, Dillingen, 1621), ki so jo uporabljali v jezuitskih gimnazijah.

Končajmo s priljubljenim učbenikom oziroma predelavo tekstov Tiberija Klavdija Donata (*Donati in libros duodecim Aeneidos quae antea desiderabatur absoluta interpretatio*, Neapelj, 1535), ki so ga uporabljali nekako do sredine 16. stoletja, kasneje pa so zopet segli po klasikih.³¹ Med izvodi, ki so se ohranili na Slovenskem, imamo vsaj za enega podatke o provenienci, saj je bil nekoč na Windischgraetzovem gradu Haasberg (Planina), danes pa ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.³² Postavlja se sicer vprašanje, zakaj so nekdanji lastniki obdržali ob vseh razkošnih izdajah antičnih avtorjev tudi te preproste, pogosto slabo ohranjene učbenike. Verjetno lahko prav v tem dejanju vidimo odnos do knjige kot kulturne dobrine, v dejanju nekdanjih lastnikov pa izraz spoštovanja do nje.

BIBLIOGRAFIJA

Primarni tiskani viri

- Bibliotheca Valvasoriana: katalog knjižnice Janeza Vajkarda Valvasorja*, ur. Lojze Gostiša. Ljubljana in Zagreb: Valvasorjev odbor pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, 1995.
- Catalogus librorum qui nundinis Labacensibus autumnalibus in officina libraria Joannis Baptistae Mayr, venales prostant: anno M. DC. LXXVII.* (Faksimile Ljubljana, Mladinska knjiga, 1966.)
- Catalogue of Valuable Printed Books and Atlases: The Property of senhor German Mailhos and senhora Johana Auersperg de Mailhos from Uruguay.* London: Sotheby 1982.
- Verzeichniss der Fürst bischofl. Karl Graf von Herbersteinisch. Verlass. Laybach: Joh. Fried. Eger 1788.

³¹ Ciperle, prav tam, 6.

³² Windisch-graetzsche Bibliothek Schloss Haasberg: NUK: DS II 273903.

Primarni arhivski dokumenti

- Catalogus Librorum Francisci Baronis Flednigg Domini in Flednigg Cammerarij. & Consiliarij Suae Majestatis Imperaricis. & Reginae Hungariae & Bohemiae. De Anno 1771.* Hrani knjižnica Narodnega muzeja Slovenije.
- Catalogus sive Repertorium amnium Librorum Bibliothecae Illustrissimi et excellentissimi Domini Wolfgangi Engelberti S. R. I Comitis ab Auersperg, et Gottschee, Domini in Schön- et Seissenberg.* Original hrani Haus-, Hof- und Staatsarchiv na Dunaju, kopija je v knjižnici Narodnega muzeja Slovenije.
- SI AS 2 Deželni stanovi za Kranjsko – I. registratura, šk. 92, fasc. 2, 376–415.
- Praunsperger – SI AS, Zapuščinski inventarji, fasc. 34 lit. P, št. 5.
- Gall – SI AS, Zapuščinski inventarji, fasc. 16, lit. G, št. 19.

Sekundarna literatura

- Brunker, Otto. »Humanismus, Reformation und Barock.« V: *Die Bilderwelt im Kinderbuch*, ur. Albert Schug, 26–30. Köln: Kunst- und Museumsbibliothek und Rheinisches Bildarchiv der Stadt Köln, 1988.
- Ciperle, Jože. *Klasični jeziki in učne ustanove pri Slovencih do leta 1918*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1981.
- Ciperle, Jože. *Podoba velikega učilišča ljubljanskega*. Ljubljana: Slovenska matica, 2001.
- Dular, Anja. »Knjižnica gradu Smlednik po katalogu iz leta 1771.« *Kronika* 34, št. 1–2 (1986): 15–32.
- Dular, Anja. »Knjižnica knezoškofa Karla Janeza Herbersteina.« V: *Predmet kot reprezentanca: okus, ugled, moč*, ur. Maja Lozar Štamcar, 259–278. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2010.
- Dular, Anja. »Knjige Anastasiusa Grüna – Antona Auersperga v Narodnem muzeju Slovenije.« V: *Anton Aleksander grof Auersperg – Anastazij Grün*, ur. Mira Miladinovič Zalaznik in Stane Granda, 13–30. Ljubljana: Nova revija, 2009.
- Dular, Anja. *Živeti od knjig*. Knjižnica »Kronike« 7. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002.
- Kidrič, France. »Frischlin Nikodem.« *Slovenski biografski leksikon* 1 (1925–1932): 191.
- Kidrič, France. »Gall (baroni Gallenstein).« *Slovenski biografski leksikon* 1 (1925–1932): 197–202.
- Rupel, Mirko. *Primož Trubar: življenje in delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962.
- Shaw, Trevor. *Foreign Travellers in the Slovene Karst 1537–1900*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2000.
- Shaw, Trevor. »John Swinton: potovanje skozi slovenske dežele leta 1734.« *Kronika* 47, št. 3 (1999): 82–98.
- Slovenski protestantski pisci*, 2. dop. izd. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1966.
- Smole, Majda. *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Umek, Ema. *Erbergi in dolski arhiv*. Publikacije arhiva Republike Slovenije. Inventarji. Serija Graščinski arhivi 5. Ljubljana: Arhiv republike Slovenije, 1991.
- Wiesmann, Christoph. »Humanist Michael Tiffernus.« *Zgodovinski časopis* 41, št. 3 (1987): 439–464.
- Žargi, Matija. »Auerspergov knežji dvorec v Ljubljani.« V: *Theatrum vitae et mortis humanae*, ur. Maja Žvanut in Maja Lozar Štamcar, 277–307. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2002.
- Žvanut, Maja. »Knjižnice na Kranjskem v 16. stoletju.« *Zgodovinski časopis* 41, št. 2 (1987): 277–283.

Summary

CLASSICAL AUTHORS ON THE BOOKSHELVES OF CARNIOLAN NOBILITY

The study is based on the inventories of selected aristocratic libraries in Carniola. Due to the frequent incompleteness of the archive sources, it is impossible to determine which editions of the classical authors were once held by this or that library. What can be demonstrated, however, is that the 16th century saw the classics in the libraries of such Protestant preachers as Jernej Simplicij, Jurij Dalmatin, Jurij Klement, and Felicijan Trubar, while the 17th century found them in the libraries of Valvasor and of the Auersperg family in Ljubljana. For the 18th and 19th centuries, the examined documents referred to the castle libraries at Smlednik and Leskovec, as well as to the Erberg legacy at Dol near Ljubljana.

The works appear to have been read in the original languages, particularly Latin, but there were many translations into German as well. Since the choice of language rested with the library owner and was not tied to a particular period, it cannot be assumed from the documents that the newer libraries contained more translations and the older ones more original editions.

All publications of classical works are furnished with commentaries and the authors' biographies. Since they often include glossaries and even grammar lessons, they appear to have served as textbooks of the classical languages as well. Interestingly, there are Latin and Greek textbooks proper to be found in the libraries, too.

The works display a great variety of contents, ranging from accounts of historical events and important personages from antiquity to textbooks and rhetorical handbooks. Literature proper is represented by all genres – satires, comedies, tragedies, fables, long poems, and epigrams.

The most common authors were Cicero and Homer, whose works were sometimes adapted to serve as textbooks.

It is difficult to compare the libraries which grew from generation to generation, sometimes even from century to century, with those founded by individuals, such as Valvasor, although it is the individuals' libraries that provide the best insights into their owners' mindscapes. Outstanding in their opulence and stock of classical books are two libraries of the Auersperg family, of which one was housed in their Ljubljana mansion and the other in the Leskovec Castle at Krško.